

סברת הגמרא שעשה דוחה לא תעשה אף של"ת חמור

הגמרא במסכת יבמות (ו:) מחפשת מקור דין עשה דוחה לא תעשה, ובפרט בלא תעשה שיש בו כרת. ומביאה הגמרא ברייתא העוסקת בקיום מיתת בית דין בשריפה ביום השבת. בתוך דבריו מעלה התנא שתי אפשרויות, האם הלאו של 'לא תבערו אש' מתייחס גם למיתת בית דין, ואילו הפסוק 'וכי יהיה באיש חטא משפט מות והומת' מורה על מיתה בחול דוקא ולא בשבת. או ש'הומת' היינו אפילו בשבת, ו'לא תבערו' היינו בשאר הבערות מלבד מיתת בית דין. ומסיק התנא שלכך הוסיפה התורה 'בכל מושבותיכם' לומר שאף במקום מיתת בית דין אסור להבעיר בשבת.

ובגמרא יש צד שהטעם להתיר קיום מיתת בית דין בשריפה בשבת, הוא מדין 'עשה דוחה לא תעשה'. והגמרא (ז.) מבארת את המשא ומתן בברייתא בין שתי האפשרויות הנזכרות, האם נאמר ש'לא תבערו אש' כולל אף מיתת בית דין, ועשה לא ידחה לא תעשה, או שנאמר ש'לא תבערו' עוסק בשאר הבערות מלבד מיתת בית דין, והעשה ידחה את הלא תעשה. ומבארת הגמרא שתחילה הוה אמינא שמיתת בית דין דוחה את איסור הבערה בשבת, שכן עשה דוחה לא תעשה, ושוב חוזר בו התנא שכן אף שעשה דוחה לא תעשה, אך כאן הלא בלא תעשה יש כרת, ואין עשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת. ושוב חוזר בו התנא, וטעמו, "אטו עשה דוחה לא תעשה - לאו לא תעשה חמור מיניה וקאתי עשה ודחי ליה? מה לי חומרא זוטא ומה לי חומרא רבה", דהיינו שכיון שבכל עשה דוחה לא תעשה דוחה את הלאו אף שהלאו חמור מהעשה, ממילא אין טעם לחלק ולומר שידחה העשה רק לא תעשה גרידא ולא ידחה לא תעשה שיש בו כרת, כיון שבלא"ה דוחה העשה לאו החמור ממנו. ולכן הוצרך התנא ללמוד מדרשה מהכתוב 'בכל מושבותיכם' שאעפ"כ אין העשה של מיתת בית דין דוחה את לא תעשה של הבערה.

ביאור הרמב"ן שעשה מאהבה וחמור מלא תעשה שמירה

והנה הרמב"ן (שמות כ ח) על הפסוק (שם) "זכור את יום השבת לקדשו", עמד על חילוק הלשונות, שבלוחות ראשונות נאמר לשון "זכור", ובאחרונות לשון "שמור" (דברים ה יב), והביא את דרשות חז"ל על כך, והוסיף: ואמת הוא גם כן כי מידת 'זכור' במצות עשה, והוא היוצא ממידת האהבה והוא למידת הרחמים, כי העושה מצות אדוניו אהוב לו ואדוניו מרחם עליו. ומידת 'שמור' במצות לא תעשה, והוא למידת הדין ויוצא ממידת היראה, כי הנשמר מעשות דבר רע בעיני אדוניו ירא אותו.

על פי זה מוסיף הרמב"ן ונותן טעם לדין 'עשה דוחה לא תעשה', כי מאחר ומצות עשה יוצאת ממידת האהבה ומצות לא תעשה ממידת היראה, ממילא מצות עשה גדולה ממצות לא תעשה, כמו שהאהבה גדולה מן היראה - כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדניו, גדול מן הנשמר מעשות הרע בעיניו. ולכך אמרו דאית עשה ודחי לא תעשה. וכ"כ הראש יוסף (חו"מ סימן לד סק"ד) מנפשיה, שמכך שעשה דוחה לא תעשה משמע שעשה יותר חמור מלאו.

קושיית היד מלאכי מסוגיין וראיותיו שלא תעשה חמור מעשה

וביד מלאכי (מערכת הע' אות תקטו) כתב שעשה הוא קל מלא תעשה, ותמה על דברי הרמב"ן מכח סוגיית הגמרא ביבמות: פליאה דעת ממני איך כתב הרמב"ן שמצות עשה גדולה ממצות לא תעשה, דהא תלמוד ערוך בידינו דאף דלא תעשה חמור מהעשה אתי עשה ודחי ליה. ועמד על הערה זו רבי עקיבא איגר בגליון הש"ס.

ומלבד גמרא זו הוכיח היד מלאכי כדבריו, שעשה קל מלא תעשה, מדברי הגמרא ביומא (פה:): "השתא על לא תעשה מכפרת, על עשה מבעיא", הרי שהעשה קל יותר מלא תעשה. והוכיח כן גם מדברי התוספות (יבמות עז: ד"ה שכן) שכתבו שאפשר לפרוך, מה לדבר הלמד שכן 'לאו' תאמר בדבר הנלמד דליכא אלא 'עשה', וכ"כ שם רש"י (ד"ה לא). הרי שלא חמור מעשה.

וכ"כ רש"י בביאור דברי הברייתא במנחות (מד.) שנקראת ציצית 'מצוה קלה', שהוא משום דהוי עשה בעלמא. וגם ברמב"ם (אישות פכ"ד ה"ד) כתב 'וחייבי עשה איסורין קל'. ובהלכות נדרים (פי"א ה"ח) כתב: היתה מחייבי לאוין, ואין צריך לומר מחייבי עשה, והפה, נדרים אלו מופרין, ע"כ. הרי מבואר מלשונו שחייב עשה קלים מחייבי לאוין, היפך דברי הרמב"ן.

ביאור ההליכות עולם מפני מה דוחה עשה הקל לא תעשה החמור

ובטעם שידחה עשה לא תעשה, אם לא תעשה חמור מעשה, כתב בהליכות עולם (שער ד פ"ד אות יד): ורבים יתמהו, איך יבוא עשה הקל וידחה לא תעשה החמור. ועתה, דע והבן טעמו של דבר, וזה, כי העשה תנאי הוא מלא תעשה, כאילו תאמר דלא תעשה כך אלא בדבר פלוני, ע"כ. דהיינו שאין העשה סותר ללא תעשה וגובר עליו, אלא העשה הוא הגבלה באיסור, שאין איסור לעשות כך במקום המצוה. ועפ"ז ביאר דרשת חז"ל בספרי (כי תצא פ"ג): 'מחלליה מות יומת' 'וביום השבת שני כבשים' בדיבור אחד נאמר - דהיינו שדין הבאת קרבנות בשבת הוא תנאי והגבלה בדין מחלליה מות יומת, ואינם שני דיבורים הסותרים זה לזה.

חילוק הדבר משה בין קיום המצוה שעשה חמור לביטולה של"ת חמור

ובשו"ת דבר משה (ח"א סימן לה) כתב ליישב קושיית היד מלאכי על הרמב"ן מדברי הגמרא ביבמות,

עשה

ולא

תעשה

חומר מי

גדול

יום שני יא אדר ב

יבמות דף ז

להצטרפות לקבלת החידוש

a8843414@gmail.com

שאמנם לדעת הרמב"ן עשה דוחה מלא תעשה ולכך דוחה את הלא תעשה, אך זהו דוקא בקיום המצוה, כי קיום מצות עשה הוא בקום עשה ואילו קיום מצות לא תעשה הוא בשב ואל תעשה, ולכן קיום מצות עשה מורה על אהבה וחשובה טפי. אך מכל מקום יש אופן שבו חמור הלא תעשה יותר מן העשה, וזאת כשעובר על הלא תעשה או מבטל את העשה, שאזי בודאי חמור לא תעשה יותר מן העשה, שהרי בלא תעשה עובר בקום ועשה, לדוגמא, כשאוכל נבלות או לובש שעטנז בפועל, ולכן עונשו מרובה, משא"כ ביטול מצות עשה שהוא בשב ואל תעשה. וממילא לגבי דין 'עשה דוחה לא תעשה' הנוגע לקיום המצוה או קיום השמירה מהלאו - דוחה קיום המצות עשה את קיום השמירה מהלאו, אך מאידך צדקו דברי הגמרא שבקיום העשה סוף סוף עובר על הלאו, ואם כן מה לי חומרא זוטא מה לי חומרא רבה.

וסברא זו מוזכרת גם בספר דינא דחיי לכנסת הגדולה (ב:) שכתב: ומצוות עשה הן קלות ממצוות לא תעשה, שמצוות עשה איסור העבריינים הוא הן בשב ואל תעשה, ומצוות לא תעשה הן בקום עשה. וביד מלאכי הביא זאת כראיה לדבריו, אמנם לדברי הדבר משה אף הרמב"ן מודה לסברא זו כלפי ביטול העשה ועבירה על הלא תעשה, וכל דבריו הם בנוגע לקיום העשה וקיום השמירה מהלאו, שעל זה כתב שהעשה עדיף שהוא בקום עשה.

דין מכין אותו עד שתצא נפשו שאינו אלא בעשה

ובמגילת אסתר (על ספה"מ שורש ד) כתב אף הוא כדברי הרמב"ן שהעשה חמור מהלאו. וכראיה לדבריו הביא את הדין המובא בגמרא בכתובות (פו.) שבעשה 'מכין אותו עד שתצא נפשו', ואילו באיסור לא מצינו כדבר זה, הרי שהעשה חמור מלאו. וביד מלאכי דחה ראיתו, שכן דין זה אינו אלא במי שעומד במרדו ואומר 'סוכה איני עושה', 'לולב איני נוטל', אבל העובר על עשה ולא קיימו לא נאמר בו שום עונש.

והנה, הרמב"ן בסוף דבריו הוסיף וכתב: ומפני זה יהיה העונש במצות לא תעשה גדול, ועושיין בו דין כגון מלקות ומיתה, ואין עושיין דין במצות עשה כלל אלא במורדים, כגון לולב איני עושה, סוכה איני עושה, שמכין אותו עד שיקבל עליו לעשות או עד שתצא נפשו. הרי שהרמב"ן מסכים עם דחיית היד מלאכי לראיית המגילת אסתר ומעמיד את דברי הגמרא שם במורדים דוקא. ואמנם מבואר ברמב"ן שמה שעל הלא תעשה נענש במלקות ובמיתה ולא בעשה, דבר זה יוצא ממה שכתב קודם לכן שעשה הוא ממידת האהבה וגדול מלא תעשה שהוא ממידת היראה, וצריך להבין דבריו.

ובפשטות כוונתו שהמבטל ואינו עובד את רבו מאהבה, אף שלא השיג מעלה זו אבל עב"פ ירא מאדוניו, משא"כ העובר על לא תעשה, הרי מבעט ברבו ואינו ירא מאדניו, ואדרבה כיון ששמירה על לא תעשה היא בדרגה פחותה משמירה על עשה, מטעם זה ממש - אם עובר על הלא תעשה הרי הוא מבעט יותר ממי שרק מבטל עשה, שהוא דרגה גבוהה יותר. ואמנם בדבר משה שם ביאר בתוך דבריו שהעונש על לא תעשה גדול יותר כי כשעובר על לא תעשה עובר בקום עשה משא"כ במבטל עשה שהוא בשב ואל תעשה, ולכאורה ברמב"ן משמע שביאר ענין זה באופן אחר.

ביאור הגר"פ שנידון הגמ' אם עדל"ת הוא כדי שיתקיים העשה או כדי שלא יתבטל

עב"פ נמצא לדעת הרמב"ן כמו שכתב הדבר משה, שהנידון אם עשה חמור מלא תעשה או להיפך תלוי ועומד אם דנים את קיום המצוה - שאז העשה חמור, או את העבירה - שאז הלא תעשה חמור. על פי זה כתב בחידושי רבי נחום שזהו הנידון בגמרא אם אומרים סברא זו של 'לא תעשה חמור מיניה וקאתי עשה ודחי ליה' או לא. כי אם יסוד דין עשה דוחה לא תעשה הוא כסברת הרמב"ן, כיון שעדיף שיתקיים העשה אף שיתבטל הלא תעשה, אם כן הרי לענין קיום העשה ודאי שהעשה חמור יותר מהלא תעשה ואין זה נחשב שהעשה דוחה לא תעשה החמור ממנו, וממילא אי אפשר לומר 'מה לי חומרא זוטא מה לי חומרא רבה'. וכך היא מסקנת הגמרא, ולכן פירש הרמב"ן כך את טעם הדין שעשה דוחה לא תעשה.

אלא שהגמרא שהציעה סברא זו, סברה שיסוד הדחייה של עשה דוחה לא תעשה אינו כדי שיתקיים העשה אלא כדי שלא יתבטל העשה, וכיון שהוא דנים את ביטול העשה, הרי כנגדו יש לנו לדון את העבירה על הלא תעשה - ועל כן דנה הגמרא שאם מצינו שביטול העשה דוחה את העבירה על הלא תעשה, אף שהעבירה על הלא תעשה חמורה יותר, ממילא 'מה לי חומרא זוטא מה לי חומרא רבה' ומן הראוי היה שידחה גם לא תעשה שיש בו כרת. ונחלקו ההו"א והמסקנא בגמרא מהו יסוד דין דחיה של עשה דוחה לא תעשה, אם כדי שיתקיים העשה או כדי שלא יתבטל העשה.

הטעם שאין עשה דוחה לא תעשה ועשה

ובתוספות בקידושין (לד. ד"ה מעקה) ביארו הא דאין עשה דוחה לא תעשה ועשה, משום שבכהאי גוונא גם הלאו אלים - שלא שיש בו עשה אלים טפי מלאו בעלמא ואין עשה דוחה אותו. ולכאורה, בשלמא לסברת הרמב"ן וכמסקנת הגמרא, אם כן עשה דוחה לא תעשה מחמת שהעשה חמור יותר, וממילא יש לומר שעשה שיש עמו לאו אלים טפי ואין העשה דוחה, אך להו"א בגמרא הרי העשה דוחה את הלא תעשה אף שהוא חמור יותר, ואם כן מדוע לא ידחה גם לאו שיש עמו עשה מכח סברת הגמרא 'מה לי חומרא זוטא מה לי חומרא רבה'. וכתב הגר"פ, שאכן כל דברי התוספות אינם אלא למסקנת הגמרא. אמנם יש להעיר לסברת ההליכות עולם שעשה דוחה לא תעשה אף שהוא חמור יותר כיון שאינו סותר ללאו אלא הוא תנאי בלאו, אם כן נפל טעמם של תוספות מפני מה אין עשה דוחה לא תעשה שיש עמו עשה, הרי סוף סוף יש לומר שהעשה הוא תנאי בלאו ובעשה, ומה בכך שהלאו חמור יותר, בלאו הכי לאו חמור יותר מעשה, ויל"ע.

"פליאה

דעת ממני

איך כתב

הרמב"ן

שמצות

עשה גדולה

ממצות

לא תעשה,

דהא תלמוד

ערוך בידינו

דאף דלא

תעשה חמור

מהעשה,

אתי עשה

ודחי ליה"

לתרומות והקדשות

ניתן לפנות למייל
המערכת

כל תרומה מסייעת
בהפצה רחבה של
הגליון